

Türk ve Türkiye Algısı Bağlamında Ermenistan

Hasan Oktay*

Ermeni sorunu bağlamında Türkiye’de bir dizi faaliyet yapılmaktadır. Yapılan her bir faaliyetin amacı hedefi vardır. Faaliyet bittikten sonra geri dönüşümü dediğimiz artçı neticelerini gözlemlemek ön görülen veya görülemeyen beklentilerin karşılanıp karşılanmadığını görmek yapılan çalışmaların ana dinamiğini oluşturur. Muhatap kitle hakkında bilimsel verileri harekete geçirerek elde edilecek bilgiler o kitlenin tanımlanmasını veya işaretlenen sorunun çözümünü kolaylaştırır. Türkiye’de Ermeniler hakkında yazılan binlerce yazı makalenin vb. içerik analizi bir tarafa bırakılırsa hedef kitle üzerindeki tesirinin etkisi üzerinde konuşmak gerekiyor. Hedef kitle üzerindeki etkisini görmeden yazı yazmak veya hedef kitlenin tutum ve davranışlarını görmeden analiz yapmak Ermeni sorunu bağlamında Türkiye’de birçok sorunu da peşinden getirmektedir.

Algı çalışması Ermeni sorunu çalışan akademisyenlerin başvurması gereken yöntemlerin başında gelmektedir. Yapılan faaliyetler, konferanslar, bilgilendirme çalışmaları hedef kitle ve algı ilişkisi göz önünde bulundurulurken yapıldığında amaca ulaşılabilir. Türkiye’de Ermeni sorunu çalışmaları büyük

bir külliyat oluşturmakla beraber yöntem sorunu açısından eksiklikleri içermektedir. Yeni bir bakış açısı geliştirilmeden oluşturulan külliyata eklenecek yazılar da eskileri gibi tekrar ve amacına ulaşamayan yazılar mesabesinde kalacaktır. Yöntem değişikliği yapılması gereken araştırma ve çalışmalara ışık tutması için Ermenistan’da Türk ve Türkiye algı çalışması yaptık. Bu çalışma bir ilk olup tamamen KAFKASSAM’ın kısıtlı imkânlarıyla gerçekleştiğinden eksiklikleri söz konusudur. Amacımız yılda 4 kez Ermenistan’da Türk ve Türkiye algısı anket çalışmaları yapıp bu veriler üzerinden yeni analizler, bakış açıları oluşturmaktır.

Ermenistan Türkiye’nin doğu komşusudur. 1991’de Ermenistan Güney Kafkas ülkesi Gürcistan ve Azerbaycan ile birlikte bağımsızlığını ilan edince Türkiye bu 3 devleti birlikte tanıdı. Bu tanıma Ermenistan için bir yüzleşme örneği açısından son derece önemlidir.

Rusların bir dünya stratejisi gereği olarak Osmanlı Devletine karşı oluşturduğu Güney Kafkasya kuşağının Gürcistan ile birlikte ortasında yer alan Ermenistan bir proje devleti olarak organize edilmişti. Bu projenin ana unsuru *Türklerin Birliğinin* önünde durmaktır. Ermenilerin milli vazifesi Türkiye ile Türk dünyası arasında sıkı bir şekilde durarak Sovyet halklarının barışına katkı sağlamaktır. Bu duruş için Ermenilerin makro milliyetçilik bağlamında alabildiğine serbest olması Sovyet sistemi içerisinde Gürcistan ile birlikte bir özgürlük alanı yakalamalarına sebep olmuştur. Bu duruştan kaynaklanan özgüven ve aşırı milliyetçilik Ermeni halkını milletleştirip devletleşmesinin önünü açtı. ¹

Ermenistan Nasıl Kuruldu?

Tiflis askeri yolunun açılması Rusya’nın Güney Kafkaslara en kestirme ve sağ-

(*) Dr., Kafkas Strateji Araştırmalar Merkezi KAFKASSAM Başkanı.
(1) Hasan Oktay, “Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye İle İlişkilerinde Ermenistan” ed. Okan Yeşilot, Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye, İstanbul, 2012, s.127-132

lıklı ulaşım yolu olarak kullanıldı.² Güney Kafkasya'da ise Rusya'ya yardım edebilecek iki önemli unsur vardı bunlar Gürcüler ve Ermenilerdi. Gürcülerin ise bölgede varlıklarını sürdüren iki prensliği vardı ve bu prenslikler Osmanlı ile çalışmaktansa Ruslarla çalışmayı tercih etiler.³ Bu tercih Rusları Güney Kafkaslarda tutunmasını sağladı.⁴

1801-1828 yılları Rusların Güney Kafkaslarda hâkimiyet tesisi edebilmek için yoğun bir mücadeleye girdiği yıllardır. Bu Rus stratejisini tam manasıyla okuyamayan Osmanlı ve İran Türk Kaçar hanedanlığı Ruslara karşı başarılı olamadılar. Rusya ise 1828'de imzaladığı Türkmençay antlaşmasıyla bugünkü İran-Azerbaycan-Ermenistan sınırını oluşturan mevkiini elde etmişti.⁵ Ruslar her ne kadar bu bölgeyi elde etmişlerse de nüfus olarak buralara Rusları yerleştiremediler. Rus işgaline rağmen bölgede yoğun bir Türk nüfusu yaşıyordu. Bu nüfus Rusya için tehlike anlamına geliyordu. Bununla birlikte Ruslar Güney Kafkasya'yı elde etmelerine rağmen Kuzey Kafkasya'da direnişleri kırma konusunda son derece zorlanmaktaydı. Rusya Kafkasya'nın her iki yakasında verdiği mücadeleyi sonuçlandıramaz ise ortaya çıkacak manzara Rusya'yı steplere gönderebilecek derecede ağır olabilirdi. Bunun için Rusya özellikle Güney Kafkasya'da nüfuz hareketliliklerine başvurdu. Osmanlı coğrafyasında ve İran coğrafyasında yaşayan Ermenileri Revan merkez olmak üzere toplayarak bir tampon bölge uygulama stratejisini uygulamaya koydu.⁶ Kuzeyde ise gerekirse tehciri ön plana çıkardı ve yüz binlerce Müslüman'ı Osmanlı topraklarına sürerek bölgeyi kontrol altına almayı denedi. Rusya bu uygulamayı Osmanlı Devleti ile Orta Asya Türklerinin irtibatını kesmek için yaptı ve bu uygulamada oldukça başarılı oldu. Bu uygulama yapılırken Ermeni ve Gürcüleri Türklere karşı bir ileri karakol olarak kullanıyor, hatta bu iki toplumu sürekli tahrik ederek milli duygularını galeyana getiriyordu. Bugün Ermenistan'da hemen

herkes Anadolu'nun bir şehrinden bölgeye gelenlerin çocukları olarak Anadolu ile bir aidiyet bağı kurmanın yollarını aramaktadırlar. Bu arayış Türkiye'nin bölgede tutunabilmesinin önemli basamaklarından birini teşkil edecektir.

Sorunlu Ermenistan'ın Doğuşu

Rusya, Gürcü ve Ermeniler üzerinden bölgeyi elde tutmak için yoğun çaba harcamıştır. Bugün var olan Ermeni sorununun temeli Kafkasya güç mücadelesi için atılmıştır. Aynı şekilde bölgede Ermenistan Devleti bu mücadeleye dayanak teşkil etmesi için tesis edilmiştir. Ermenistan sorunlu bir coğrafya olarak bölgede ileri karakol olarak inşa edilmiş, bir proje devleti olan Ermenistan, Türkiye ile Orta Asya arasında bir duvar olarak Rusya tarafından kurulmuştur.

SSCB dağıldıktan sonra bağımsızlıklarını ilan eden üç Güney Kafkas cumhuriyeti Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan Türkiye tarafından aynı anda tanınmıştır. Türkiye SSCB'nin korkularını depreştirmeden Ermenistan'ı dengeli bir şekilde sorunlu alandan sorumlu alana çekmeye çalışmak için bir dizi tedbir aldı. Türkiye'nin Moskova büyükelçisi beklenmedik bir şekilde Erivan'a hareket ederek Ermenistan devlet başkanı Levon Ter Petrosyan ile iyi komşuluk ilişkileri anlaşma protokolü üzerinde çalışılmış, imza aşamasına getirilmişti.⁷

Ermeni toplumu ve Ermenistan soğuk savaş döneminde sürekli Türkiye'ye karşı

- (2) Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Hattı Hümayun, nr. 333-B; 437; Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Cevdet Dâhiliye, nr. 15122.
- (3) Mirza Bala, "Gürcistan", İ.A., IV, s.842.
- (4) Hasan Oktay, Revan Hanlığı 1747-1828, Yayınlanmamış doktora tezi, s.175-180.
- (5) Fatıma Ghaziha, Muahedat-ı Türkmençay, Tahran, 1995, s.10. Hasan Oktay, Revan Hanlığı, s.175-180; Dr. Okan Yeşilot, Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları (Turkmenchay Treaty and Its Results), A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 36, Erzurum, 2008 s.187-199.
- (6) Osmanlı coğrafyasından bugünkü Ermenistan arazilerinin göçürülen Ermeniler hakkında bakınız, Kemal Beydilli, 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler, Ankara, 1988; İran'dan göçürülenler Ermeniler için bakınız. Mirza Bala, Ermeniler ve İran, İstanbul, 1227.
- (7) 8 Libarityan, Ermenilerin Devletleşme Sınavı Bağımsızlıktan Bugüne Ermeni Siyasi Düşünüşü, İstanbul, 2006, s.16

provoke edildiğinden bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte Ermenistan'ın Türkiye ile iyi ilişkiler kurması istenmemektedir.⁸ Kafalalarında oluşturulan Türk ve Türkiye algısı ile yüzleşmek istemeyen Ermeni ileri gelenleri Ruslarda aldıkları destekle Türkiye, Ermenistan'ı tanıyıp sınır kapılarını açmaya hazırlanırken beklenmedik bir şekilde Karabağ Savaşı kontrolden çıkarak Azerbaycan Ermenistan savaşına dönüştürüldü. Oysa Türkiye, Ermenistan'ın normalleşmesinin önüne açabilmek için Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatına kurucu üye olarak davet etmişti.⁹ Petrosyan yeni kurulan Ermenistan'ı dünya sistemine entegre edebilmek için gayret ederken dışişleri bakanlığına getirdiği Raffi Hovannısyan Amerika'da eğitim görmüş bir aydın olarak çalışıp gayret edeceğine İstanbul'da yaptığı kışkırtıcı bir konuşmayla Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin kurulmasına engel olan devletlerin isteğini gerçekleştirmiş oluyordu. Türkiye-Ermenistan ilişkileri adı konmamış bir şekilde kontrollü olarak uluslararası güç dengelerinin istekleri doğrultusunda sevk ediliyordu. Daha sonra Hovannısyan'ı aktif olarak siyasal hayatta sık sık rastlamak mümkün olmuştur. Miras Partisi isimli bir parti kurarak Ermenistan'ın siyasi hayatında yer almıştır. Amerika'da yaşayan ve orada iyi bir eğitim almış olan diaspora Ermenisi olarak Ermenistan'ın bağımsızlığını kazanmasında rol oynamış ve sonra Ermenistan'a yerleşerek bölgede güç dengelerinin gelişimini iyi izlemiş ve Türkiye lehine dönüşümünü engellemeye çalışmıştır. Böylece Ermenistan'da Türk ve Türkiye algısında oluşabilecek değişimin önünü sert politikalarla kapatmış oldu.

Ermenistan coğrafyasında Rusya-ABD çekişmesinde rol üstlenerek bölgeye Türkiye'nin yeni bir denge unsuru olarak bölgeye girmesini engellemiştir.¹⁰ Aynı şekilde Petrosyan'ın Türkiye ile uzlaşma arayışları özellikle Rusyacı tutumlar sergileyen ve Karabağ klanı olarak anılan Robert Koçaryan ve ekibinin

etkin rol oynamasıyla Karabağ'da patlak veren çatışmalar savaşa dönüştürülmüştür. Bu atmosferde Türkiye sınır kapılarını kapatarak bir anlamda Rusyacıların organize ettiği bir sürecin içine çekilmiş oldu. Türk ve Türkiye algısında bir nebze bağımsızlıkla başlayan olumlu değişim olumsuz etkilenmeye başlamıştı. Bu kararına rağmen Türkiye savaşın durdurulması barışın tesis edilebilmesi için sürekli Ermenistan yetkilileriyle görüşmüştür. Türkiye'nin gayesi bölgede huzur ve barışın hâkim olması amacını taşımaktadır.

Rusya ise bölgede NATO ülkesi olarak Türkiye'nin aktif rol almasından rahatsızlığını dolaylı yollarla sürekli gündemde tutmaktadır. Özellikle Güney Kafkaslarda 1800'lü yılların statüsünün tekrar geri gelme ihtimali Rusya'yı ürkütmektedir. Petrosyan'ın Türkiye ile irtibata geçme çalışmaları ve ilişkileri normalleştirme gayretleri Ermenistan'da parlamento baskınıyla sonuçlanmış ve bu baskından birkaç ay önce Petrosyan'ın görevine son verilerek Koçaryan ekibi iktidara gelmiştir.¹¹ Böylece sorunlu alandan sorumlu alana geçmeye, normalleşmeye çalışan Ermenistan katı bir yönetim ile karşı karşıya kalmıştır. Bu yönetim Türkiye ile ilişkilerin dondurulmasını, Karabağ'da ise işgal ve statükonun devam ettirilmesinden yana bir politika izlemişlerdir. Rusya, Güney Kafkaslardaki güvenlik kaygılarını Koçaryan iktidarıyla gidermeye çalışırken Ermenistan içine kapanmış, komşularıyla sorunlu devlet olarak anılmaya

(8) Ermenistan bağımsızlığını ilan ettiğini dünyaya beyan ederken kaleme alınan bağımsızlık bildirgesi aslında Ermenistan'ın aynı zamanda yaşayacağı problemleri de gündeme getirmiş oluyordu. Zira bildirmede Türkiye'ye karşı soğuk savaş döneminde Rusya'nın ileri sürdüğü veya Rusya'nın Ermenistan üzerinden Türkiye'ye karşı dilendirdiği bütün tezler yer almaktaydı. Bu bildirgeyi kaleme alanların Rusyasız bir Ermenistan olamayacağını işaretlerini vermiş oluyordular. Özellikle 11. maddesi Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin geleceği hakkında açık bir kanaat oluşması açısından önemliydi. Bildirge için bakınız. Declaration of Independence, <http://www.armeniaforeignministry.com/htmls/doi.html>

(9) Mustafa Aydın, Kafkasya ve Orta Asya ile İlişkiler, Editör: Baskın Oran, Cilt 2, 1980-2001, İstanbul, 2001, s.407.

(10) Miras Partisinin Ermenistan'daki faaliyetleri ve Hovannısyan hakkında bkz. Hasan Oktay; <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/332/miras-partisi-ve-ermenistan-muhalefeti.aspx>

(11) Ermenistan terör şokunda <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1999/10/29/153305.asp>

başlamıştır.¹² Başta Türkiye olmak üzere Ermenistan, Gürcistan ile zaman zaman ihtilaflı bölgeleri gündeme getirerek problemler yaşamış, Azerbaycan'ın topraklarının 5/1'ini işgal etmiş olan bir devlet olarak tarihe geçmiştir. İran-Ermenistan ilişkilerinin istikrarlı bir şekilde sürmesinin arkasında yatan temel sebepler incelendiğinde her iki ülkenin bir-biri üzerinden meşruiyet problemini çözmek istemesi olarak görülmektedir.¹³

Ermenistan'a karşı devlet seviyesinde bir çekince bir tavır açıktan kendini gösterirken Türkiye'nin çabaları sürekli karşılıksız kalmaktaydı.¹⁴ Bu süreci futbol diplomasisi ve açılım protokolleri Ermeni halkı üzerinde Türk ve Türkiye algısında bir değişim yaşadığını göstermiştir.¹⁵

Türkiye-Ermenistan ilişkileri bu vaziyette devam ederken Ermenistan'da ilk olarak 2004'te bir anket çalışması yaptık. 648 kişinin katıldığı anketin ana fikri Ermenistan-Türkiye sınır kapısının açılımı etrafında gelişmişti. %57 ankete katılanlar artık sınır kapılarının açılması yönünde görüş bildirmiş ve artık Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin düzelmesi gerektiğini bildirmişti.¹⁶ Anketimizin sonunda Ermenistan'da Türk ve Türkiye algısı değişimi kaçınılmaz olduğunu söylemiştik. Ermenistan'da Türkiye algısının iktidarın baskıcı ve sert tutumuna rağmen değişim eğilimlerini göstermesinin ana sebebi artık Ermenistan'da sosyal refah istemlerinin gündeme gelmesidir. Bunun yanında Avrupa Birliği'nin genişleme raporlarında Ermenistan'ın da gündeme gelmesi Ermenistan'ın Türkiye üzerinden AB'ye girme hayalinin belirmesi dikkatleri Türkiye üzerine çekmeye başlamıştı.¹⁷

BİLGESAM için Ermenistan'da yaptığımız başka bir anket çalışması ise bu değişimin daha somut örneklerini sergilemektedir.¹⁸ Bu iki anket çalışması şunu göstermektedir ki Türkiye bölgede varlığını kalıcı hale getirebilmesi için bölgede saha çalışmaları yapması ve bölgede sivil toplum örgütleriyle

değişik alanlar oluşturup algı dönüşümünü sağlayıcı alt yapıyı sağlamlaştırmaya icraatlar yapmalıdır. Oysa yapılan çalışmalar ve bu çalışmalara ayrılan imkânlar ciddi anlamda israf dönüşmektedir.

Türk-Ermeni Ortak Projelerinin ve Girişimlerinin Gençler Üzerindeki Etkileri

Türk ve Ermeni toplumlarının ilişkileri her geçen gün artmaktadır. Ancak acaba bunu geliştirmek için yapılan ortak projeler ve girişimler amacına ulaşmış mıdır? Gençlerin kafasındaki Türk veya Ermeni genellemesi yıkılmış mıdır? Bu anketi işte bu soruların cevabını bulmak için 15 Aralık 2011 ve 15 Ocak 2012 tarihleri arasında yapıldı.

Ankete 18-35 yaş arasındaki kişiler katıldı. Anket bütünlük açısından iki ülkede de İngilizce olarak ve 10 soru üzerinden uygulandı. Katılımcılara, diğer ülkeyle ilgili bir seminere veya değişim programına katılmadan önceki ve sonraki fikirleri soruldu. Bu sayede önyargılarını kırıp kırmadıkları belirlenmeye çalışıldı. Bu iki ülke dışındaki katılımcıların ve 35 yaş üstü kişilerin verdiği oylar sonuçlara dâhil edilmedi. Ayrıca "Yorum yok" ve "Bilmiyorum" gibi cevaplar da nihai sonuçlara katılmadı.

KAFKASSAM olarak yaptığımız ankete 50 Türk ve 50 Ermeni öğrenci katıldı. Hepsi belirlenen yaş aralığındaydı ve karşı tarafla direkt/yüz yüze bir iletişimi olmuştu.

(12) Güzin Çaykiran, "Koçaryan Dönemi Ermenistan Dış Politikası ve Türkiye İle İlişkiler", http://www.kafkassam-merkez.com/index.php?act=content&cid=4669&cid_cat=7

(13) Vüsal Qasımlı, Zaur Şiriyev, Zülfiyye Veliyeva, İran Ermenistan Münasebetleri, Bakü, 2011.

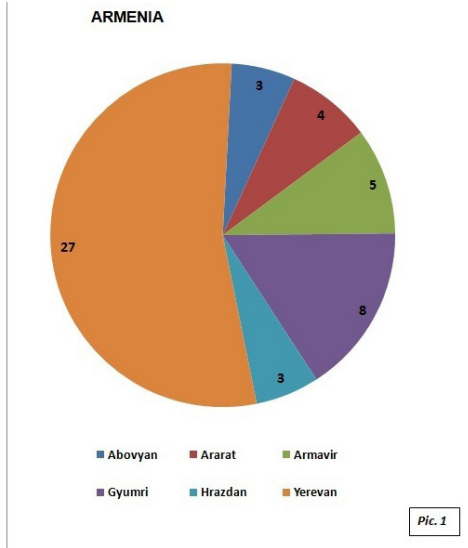
(14) Hasan Oktay, "Protokole İtirazlar Devam Ediyor" <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/337/protokole-itarazlar-devam-ediyor.aspx>

(15) Hasan Oktay, "Türkiye Ermenistan Arasında Yeni Açılım", <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/205/turkiye-ermenistan-arasinda-yeni-acilim.aspx>

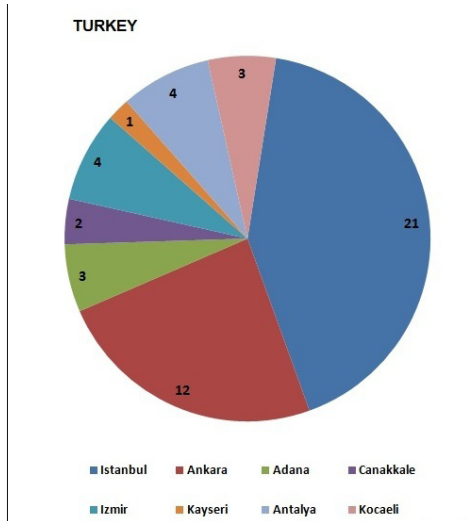
(16) Hasan Oktay "Komşumuz Ermenistan; Ermenistan Seyahatinin Düşündürdükleri", Stratejik Analiz, Kasım 2004, Cilt 5, sayı 55, s.92, Ankara, 2004.

(17) Hasan Oktay, "Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye ve Ermeni Sorunu", Avrasya Dosyası, Cilt 10, sayı 2, Ankara, 2004, s.65-95

(18) http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/rapor/Ermenistan_Rapor.pdf

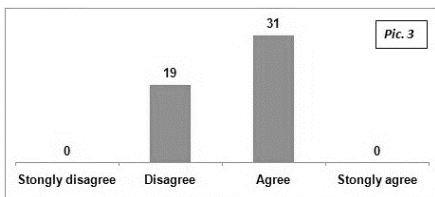

50 katılımcı / 30 - Kadın (60%), 20 - Erkek (40%)

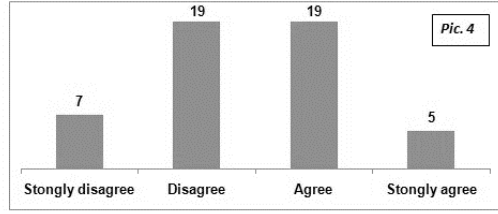

50 katılımcı / 28 - Kadın (56%), 22 - Erkek (44%)

İletişim Kurmadan Önce Türkler/Ermeniler Hakkında Önyargularım ve Genellemelerim Vardı

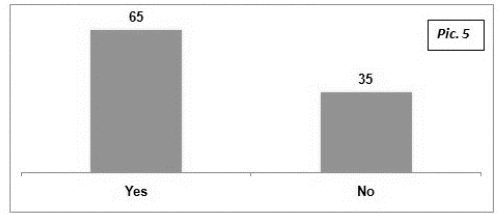

Ermenistan'da bu yoruma 19 kişi "Katılmıyorum", 31 kişi "Katılıyorum" cevabını vermiş.

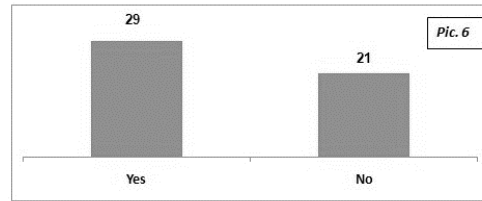
Türkiye'de 7 kişi "Kesinlikle Katılmıyorum", 19 kişi "Katılmıyorum", 19 kişi "Katılıyorum", 5 kişi "Kesinlikle Katılıyorum" cevabını vermiş.

İletişim Kurduktan Sonra Önyargularımı ve Kafamdaki Genellemeleri Yıktım (Türk-Ermeni cevapları ortak verilmiştir)

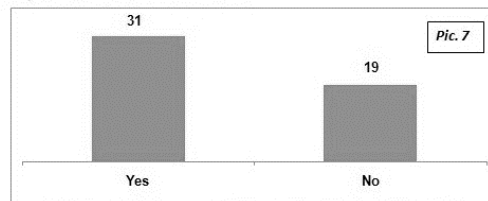

65 kişi "Evet", 35 kişi "Hayır" cevabını vermektedir.

5

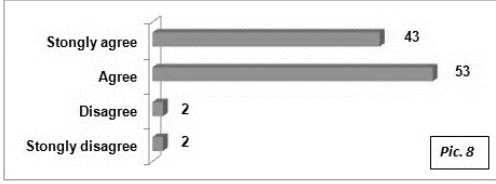
Ermenistan'da 29 kişi "Evet", 21 kişi "Hayır" cevabını vermiş.

Türkiye'de 31 kişi "Evet", 19 kişi "Hayır" cevabını vermiş. Burada ilginç olan ilk baştaki soruya verilen cevaba göre 7 kişi önceden önyargılı olduğunu kabul etmesine rağmen bu soruda ön yargılarını yıktığını açıklamış olmasıdır.

YENİ TÜRKİYE 60/2014

İletişim Sağlamak Adına Yapılan Bu Çabaları Faydalı ve Olumlu Buluyorum (Türk-Ermeni cevapları ortak verilmiştir)

Bu soruya 43 kişi “Kesinlikle Katılıyorum”, 53 kişi “Katılıyorum”, 2 kişi “Katılmıyorum” ve 2 kişi “Kesinlikle Katılmıyorum” cevabını vermiş.

ARMENIA	TURKEY
Turks are bad people.	Armenians are bad people.
Turks cannot be friendly.	Armenians would be unfriendly.
Turks will hurt Armenians by any means.	All Armenians are hiding behind the history.
They have got cruel eyes.	There are huge differences between us.
I was afraid to talk with them.	They have different life styles.
All of them are killers and all they say is a lie.	Armenians talk only about the genocide.
It's not possible to communicate with them.	Armenians bound with their stereotypes.
We are too different people.	Armenians are so different from Turks.
I will have some problems with them.	They have bad attitudes towards Turks.
They have no European way of thinking.	They think differently.
We cannot trust each other.	We cannot work together.
I can't make friends with Turkish people.	We can't make friendship.
Daily life and attitudes in 2 countries are very different.	Armenians play the "victim" role and enjoy that status.

All respondents mentioned that they have broken all these stereotypes about each other after first people to people communication.

Yukarıdaki kısımda katılımcılardan sahip oldukları önyargılara örnekler vermeleri istendi. Ermeniler “Türkler arkadaş canlısı değil... Ermenileri öldürdüler ve bunu inkâr ediyorlar... Türklerle konuşmaya korkuyorum... Türkler Avrupalı düşünemiyor.” gibi cevaplar verirken Türkler de “Ermeniler çok önyargılı... Ermeniler kurban rolünü oynamakta ısrar ediyorlar... Çok farklı yaşam tarzlarımız var... Ermeniler tarihin arkasına saklanıyor” gibi cevaplar vermiştir.

Anketin sonunda katılımcılara bu konuyla ilgili duygu ve düşünceleri soruldu.

· İletişim kurmayı sağlayacak aktiviteler sıklaştırılmalı.

· Her millette iyi ve kötü insanlar var.
· Daha çok Ermeni'yle tanışmak istiyorum.

· Direkt iletişim çok önemli.

· Türkiye-Ermenistan arasındaki en önemli sorun iletişim eksikliği.

· Ermenilerle konuşurken kendimi çok rahat hissediyorum çünkü resmi tarihin dışında bir şeyler öğreniyorum.

· Fark yaratmak için geç değil.

· Bu tarz aktivitelere katılan herkes ön yargılarını kıracaktır.

· Genelleme yapmaktan kaçınmak gerekir.

· Tüm millet birkaç kişi üzerinden yargılanamaz.

· Bölgede barışı sağlamak için her şey yapılmalı.

· Umarım daha çok ortak projeler yapılır.

· Ermeniler hakkında önyargım kalmadı.

· Tarih düşüncelerimizi değiştiremez.

Anketin sonuçlarını değerlendirirken katılan grubun iyi eğitilmiş, İngilizce bilen ve aktif şekilde internet kullanan olduklarını tekrar hatırlatmak isteriz.

Bu anket bize temelde sahip olunan önyargıları ve iletişim kurulduktan sonra oluşan durumu gösterdi. Medya ve devlet yetkililerinin açıklamalarıyla beslenen önyargıları kırmanın kesin yolu karşılıklı iletişimden geçiyor.

Ermenistan'da Rusya'nın Çarlık döneminde başlayarak SSCB ve daha sonra bağımsızlık dönemlerinde etkin bir Türkiye karşıtlığı izlemesinin zamanla ve olaylara bağlı olarak değiştiğini, Türkiye'nin bölgede sağlıklı çalışmalar yapabileceğini göstermektedir.

Kafkas Stratejik Araştırmalar Merkezi (KAFKASSAM) olarak imkânsızlıklar içerisinde www.kafkassam.com internet sitemizde Ermenice yayınlar yaparak Ermenistan'daki değişimi izlemekte, hatta bu değişime yön vermeye çalışmaktayız. Ermenistan'daki Türk ve Türkiye algısındaki gözle görülür değişim Türkiye'nin Ermenistan'da bölgesel politikalarda başarılı bir aktör olarak devreye girmesinin önünü açacaktır. Türkiye'de Ermeni sorunu yazıları yazılırken artık birçok şeye dikkat edilmesi gerektiği gerçeğini görmek gerekir.

Kaynakça

Aydın, Mustafa, Kafkasya ve Orta Asya ile İlişkiler, Editör: Baskın Oran, cilt 2, 1980-2001, İstanbul, 2001.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Hattı Hümayun, nr. 333-B; 437

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Cevdet Dâhiliye, nr. 15122.

Çaykırın, Güzin, "Koçaryan Dönemi Ermenistan Dış Politikası ve Türkiye İle İlişkiler", http://www.kafkassam-merkez.com/index.php?act=content&id=4669&id_cat=7

Ghaziha, Fatuma, Muahedat-ı Türkmençay, Tahran, 1995, s.10.

<http://www.armeniaforeignministry.com/htms/doi.html>

http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/rapor/Ermenistan_Rapor.pdf

Libarityan, Ermenilerin Devletleşme Sınavı Bağımsızlıktan Bugüne Ermeni Siyasi Düşünüşü, İstanbul, 2006.

Bala, Mirza, "Gürcistan", İ.A., IV

Bala, Mirza, Ermeniler ve İran, İstanbul, 1227.

Yeşilot, Okan, "Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları (Türkmenchay Treaty and Its Results)" A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 36, Erzurum, 2008, s.187-199.

Oktay, Hasan, Revan Hanlığı 1747-1828, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 1997.

-----, "Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye ve Ermeni Sorunu", Avrasya Dosyası, cilt 10, sayı 2, Ankara, 2004, s.65-95.

-----, Miras Partisi ve Ermenistan Muhalefeti <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/332/miras-partisi-ve-ermenistan-muhalefeti.aspx>

-----, "Komşumuz Ermenistan; Ermenistan Seyahatinin Düşündürdükleri", Stratejik Analiz, Kasım 2004, cilt 5, sayı 55, s.92, Ankara, 2004.

-----, "Protokole İtirazlar Devam Ediyor", <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/337/protokole-itarazlar-devam-ediyor.aspx>

-----, "Türkiye Ermenistan Arasında Yeni Açılım", <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/205/turkiye-ermenistan-arasinda-yeni-acilim.aspx>

Şiriyev, Zaur, Qasımlı, Vüsal Veliyeva, İran Ermenistan Münasebetleri, Bakü, 2011.